Online-mobilisering for borgerrettigheter i Saudi-Arabia

Saudierne mobiliserer *online*, og krever i kraft av å være statsborgere en ny sosial kontrakt som også garanterer deres politiske og sivile rettigheter. Denne utviklingen viser renteniststatens begrensninger når det kommer til å «kjøpe» folkets lydighet.

Av Ida Nicolaisen Almestad, M.A., Forsvaret, og Stig Stenslie, Dr.philos., Institutt for forsvarsstudier.

11. MARS 2011 BLE annonsert av saudiske aktivister som «vredens dag» (*thawrat hunayn*). Saudi-Arabias befolkning står ovenfor mange av de samme utfordringene som andre arabiske land – autoritært styre, korrupsjon og sosioøkonomiske problemer som særlig rammer de unge. Men det var få saudiere som tok til gatene. Så langt har det vært få tegn til vår i Saudi-Arabia – i hvert fall på overflaten. Mindre demonstrasjoner har imidlertid funnet sted, primært i de sjia-dominerte byene i den østlige provinsen al-Qatif.

Men det rører seg også i bredere lag i Saudi-Arabia. Vi vil i denne artikkelen vise at den arabiske våren har inspirert bredere lag av saudierne til å artikulere krav om sivile og politiske rettigheter, i kraft av å være borgere.

Dette kommer først og fremst til syne *online*, hvor blant annet salafister, sjia-aktivister,

kvinner og liberale ytrer krav om rettigheter. Kravene reflekterer nye forestillinger om hva det vil si å være borger av Saudi-Arabia. *Statsborgerskap* refererer til et rettslig forhold mellom stat og individ, og definerer borgerens plikter og rettigheter vis-à-vis staten. T.H. Marshall kategoriserer statsborgerskapsrettigheter i tre kategorier: politiske (stemmerett, mulighet til å danne politiske partier og organisasjonsfrihet), sivile (likhet for loven, ytringsfrihet, personlig frihet) og sosiale rettigheter (velferdstilbud, utdanning, helse).¹

I Saudi-Arabia har borgerne primært sosiale rettigheter. Som statsborger nyter en godt av en vugge-til-grav velferdsstat – muliggjort takket være statens oljeinntekter. Til gjengjeld skal borgeren sverge lydighet (*baya*) til herskeren (*wali al-amr*). Som en følge av den økte politiske bevisstheten fremmes krav om også

Fra en Twitter-kampanje for kvinners rettigheter til å kjøre bil i Saudi-Arabia.

sivile og politiske rettigheter. Kravene om en ny sosial kontrakt mellom stat og borgere er en betydelig utfordring for herskerhuset, Al Saud.

Samtidig utfordrer den brede mobiliseringen for borgerrettigheter rentenist-teoriens grunnleggende antagelse. Saudi-Arabia er renteniststat *par excellence*. I henhold til teori om renteniststater, skal herskerhuset være i stand til å «kjøpe» borgerens lydighet gjennom å fordele materielle goder. Enkelt forklart etableres en uskrevet «sosial kontrakt» hvor den styrende sørger for borgernes velstand mot at folket godtar dennes rett til å styre. I henhold til dette perspektivet er økonomisk velferd den fremste variabelen som påvirker folkets politiske interesser, og deres forventninger til sivile og politiske rettigheter.² Vi vil referere til debatter som pågår *online* – som er hovedarenaen for kritisk ytringer i Saudi-

Arabia. Det publiseres også kritiske artikler i saudisk presse – men her er sensuren strengere. Internett har bidratt til økende politisk bevissthet hos en generasjon saudiere som har vokst opp under et autoritært styresett, og som tidligere ikke har hatt tilgang til arenaer for politisk debatt.³

Vi vil vise til debatter i ulike sosiale medier, særlig Twitter som er meget stort i Saudi-Arabia. Andelen Twitter-brukere steg med 3000 prosent fra 2011 til 2012, og i dag er det over fire millioner aktive tvitrere som twitrer mer enn 50 millioner tweets hver dag. Over halvparten av alle saudiske internettbukere har en konto på Twitter – noe som er unikt i verdenssammenheng. Vi fokuserer utelukkende på de som er saudiske statsborgere, og utelater således både statsløse (*bidun*) og fremmedarbeidere i landet. Vårt fokus er

således ikke på hvem som er statsborger – men i stedet hvordan statsborgerskap defineres og hva statsborgerskapet innebærer av rettigheter og plikter.⁴

Vredens dag avlyst

Mange forventet at protestbølgen som skyllet over de arabiske landene også ville nå Saudi-Arabia. Kongefamilien ga løfter om flere sosiale rettigheter for å dempe eventuell misnøye blant befolkningen, samtidig som den advarte mot å delta i demonstrasjoner og klargjorde sikkerhetsstyrkene. Den vanligvis så lune utenriksministeren, prins Saud Al Faysal, truet i mars 2011 med å «kutte av enhver finger» som ble reist mot myndighetene.⁵ Det religiøse etablissementet stilte seg bak kongehuset, og utstedte *fatwaer* som slo fast at demonstrasjoner ikke er tillatt i islam. I en fatwa het det at siden Saudi-Arabia er en islamsk stat «skal reform ikke finne sted gjennom demonstrasjoner og andre metoder som medfører uroligheter og som splitter samfunnet».⁶

Det ble ingen «vredens dag» i Saudi-Arabia. Kongefamiliens forebyggende tiltak hadde trolig en viss effekt, samtidig som det er liten grunn til å tro at saudiere flest var rede til å ta til gatene. Men myndighetene har ikke vært i stand til å demme opp for befolkningens *online*-mobilisering. Tidligere bølger med politisk mobilisering i Saudi-Arabia har også blitt trigget av regionale hendelser. Dette var tilfelle i etterkant av den islamske revolusjonen i Iran, under Golfkrigen 1990–1991, etter angrepet mot USA 11. september 2001 og også nå – i kjølvannet av den arabiske våren. Temaet for den politiske debatten har imidlertid gradvis endret seg i løpet av 2000-tallet. I dag dreier det seg om interne forhold. Denne endringen illustreres blant annet gjennom den minkende interessen omkring kongedømmets nære sikkerhetspolitiske partnerskap med USA.

Under Golfkrigen ble mer enn en halv million amerikanske soldater stasjonert i Saudi-Arabia, noe som medførte sterk kritikk av kongehuset fra flere hold. Men da det i februar 2013 ble kjent at amerikanerne hadde benyttet en militærbase i landet i forbindelse med droneangrep mot mål i Jemen,⁷ fremprovoserte ikke dette en større debatt om forholdet til USA. Dagens søkelys er i stedet rettet mot interne saudiske forhold – og preges av krav om økte rettigheter for landets borgere. Flere samfunnsgrupper i Saudi-Arabia ønsker å endre det etablerte forholdet mellom stat og individ i landet. Mer spesifikt, å transformere saudiske borgere fra undersåtter til fullverdige statsborgere.

Sosiale rettigheter mot lydighet

Statsborgerskap er som regel regulert av et lands grunnlov. Saudi-Arabia har ikke en grunnlov i vanlig forstand, da det er islamsk lov (*sharia*) som ligger til grunn for styre og stell. Imidlertid finnes *Basic Law of Governance (al-nizam al-asi)*, som er et grunnlovslignende dokument fra 1992. Her defineres borgernes rettigheter (*huquq*) og plikter (*wajibat*).⁸

Borgerens plikter hviler på det islamske prinsippet om lydighet (*baya*) til herskeren (*wali al-amr*). I vers 4,59 i Koranen heter det: «Dere som tror, adlyd Gud, adlyd Profeten, og de med autoritet blant dere.» Dette prinsippet er ordrett gjengitt i artikkel 9 i *Basic Law*. Ifølge Ibn Abdalwahhabs lære, den dominerende tolkningen av islam i Saudi-Arabia, er det obligatorisk å adlyde herskeren selv om han er en despot, så lenge han ikke bryter med islamsk lov. Artikkel 6 i *Basic Law* understreker at lydigheten til kongen ikke må brytes under noen omstendighet: «Borgeren skal erklære lydighet til kongen på grunnlag av Koranen og Profetens tradisjon, og underkaste seg både i dårlige og gode tider.»

I bytte mot lydighet har borgeren rett på velferd, altså sosiale rettigheter. I artikkel 27 heter det at «[s]taten skal garantere rettighetene til borgeren og *hans familie* ved kriser, sykdom, uførhet og alderdom [...]». Videre forpliktes staten til å sørge for en rekke sosiale velferdsgoder, inkludert arbeid til alle (artikkel 28), utdanning (artikkel 30) og helse-tjenester (artikkel 31).

Lydighetspakten som skisseres i *Basic Law* har dype røtter i både wahhabi-islam og klientistiske tradisjoner på den arabiske halvøy. Ved opprettelsen av det moderne Saudi-Arabia i 1932 videreførte kong Abdalaziz den wahhabistiske arven, samtidig som han for-ente de ulike stammene på halvøya innenfor rammene av én stat. I denne prosessen sverget stammehøvdingene og andre lokale autoriteter lydighet til kongen mot at de ble gitt beskyttelse. Dette klientelistiske systemet utviklet seg som følge av individets behov for beskyttelse gitt fraværet av en sentralisert statsmakt. Individet hadde ikke krav på rettigheter, det var dets medlemskap i en større gruppe som sikret slik beskyttelse. Dette er fremdeles tilfelle i dagens Saudi-Arabia hvor det er familien, fremfor individet, det refereres til i *Basic Law*.⁹

Oljeinntektene har gjort staten i stand til å tilby betydelige velferdsgoder og således bidratt til å sementere lydighetspakten. Myndighetene presenterer en forestilling hvor herskeren bryr seg om og ivaretar undersåttenes materielle behov, mot at undersåttene sverger sin lydighet til kongen.¹⁰

Mens det fremkommer i *Basic Law* at saudisk statsborgerskap garanterer sosiale rettigheter, er sivile og politiske rettigheter knapt eksisterende. I artikkel 5b i *Basic Law* heter det at «[s]tyre skal være begrenset til sønnene av kong Abdalaziz [...], og sønnene til hans sønner». Alminnelige borgeres tilgang til de øverste politiske vervene er med andre ord lukket – disse

er forbeholdt Al Saud. I tillegg til at det kun er direkte etterkommere av grunnleggeren av det moderne kongedømmet som kan styre landet, er borgernes tilgang til politiske beslutningsarenaer svært begrenset. Artikkel 8 begrenser folkets deltakelse til «konsultasjon» i henhold til det islamske prinsippet om *shura*, mens artikkel 43 understreker at «enhver borger har rett til å henvende seg direkte til styresmaktene ved behov».

Når det gjelder borgerens sivile rettigheter, legges det til grunn at «[s]taten skal beskytte menneskerettighetene, så fremt de er i overensstemmelse med islamsk lov» (artikkel 26). I *Basic Law* nevnes ikke kvinneverettigheter,

Den virtuelle opposisjonen, selv om den er sammensatt av ulike grupper, er enig om behovet for en ny sosial kontrakt.

religionsfrihet eller retten til fri forsamling. Det siste er knapt oppsiktsvekkende i en stat som forbyr politiske partier, fagforeninger, demonstrasjoner og betrakter sivilsamfunnet med stor skepsis.¹¹ Videre er ytringsfriheten langt på vei begrenset. I artikkel 39 heter det at «[a]lt som fører til opprør og splittelse, eller undergraver statens sikkerhet, eller skader menneskers ære og rettigheter, skal forbys».

I Saudi-Arabia brukes velferd for å kjøpe borgernes lydighet, og slik fungerer de sosiale rettighetene som et hinder for utvikling av sivile og politiske rettigheter. Ettersom saudiske borgere kun besitter sosiale rettigheter, mangler de også muligheten til å påvirke hvordan disse rettighetene blir fordelt. Ikke alle borgere er like – sosiale rettigheter henger sammen med klassetilhørighet.

Noe forenklet kan man hevde at kongefamilien utgjør en slags «executive class», den

mest tilgodesette klassen. «Business class» består av aristokratiske stammefamilier med nære bånd til herskerfamilien – og dertil tilhørende privilegier. «First class» består av menn som erkjenner seg til wahhabi-retningen innenfor islam, mens «second class» består av kvinner og ulike minoritetsgrupper. Sistnevnte er annenrangs borgere som er gitt færre rettigheter enn andre statsborgere, og som er utsatt for diskriminering i ulike former – tuftet på både lov og praksis. Utenfor dette klassesystemet står de rundt åtte millioner fremmedarbeiderne hvis ekskludering bidrar til at saudisk statsborgerskap fremstår som et privilegium.¹²

For kongefamilien er statsborgerskap en mekanisme for inkludering og ekskludering, som brukes til å kjøpe lojalitet hos utvalgte grupper – og straffe andre.

Krav om sivile og politiske rettigheter

Selv om saudierne ikke massemobiliserte i gatene, så har den arabiske våren utvilsomt gitt næring til krav om politiske og sivile rettigheter.

Tidlig i februar 2011, rett før Egypts Husni Mubarak ble tvunget fra makten, ble Facebook-gruppen «Folket ønsker reform av regimet» (*al-shab yurid islah al-nizam*) opprettet. Gruppen krevde bedre rettssikkerhet, tiltak mot korrupsjon og respekt for menneskerettighetene, og fikk i løpet av kort tid tusenvis av følgere. Samme måned ble Partiet for det islamske fellesskapet (*hizb al-umma al-islamiyya*) opprettet, til tross for forbudet mot politiske partier. Partiet, som bestod av islamister, sekulære akademikere og menneskerettighetsaktivister, benyttet sosiale medier for å kringkaste sine krav om frihet og menneskerettigheter. Den virtuelle opposisjonen, selv om den er sammensatt av ulike grupper, uttrykker enighet om behovet for en ny sosial kontrakt,

som innebærer at forholdet mellom hersker og borger må omdefineres.¹³

Sjia-muslimer

En gruppe som krever rettigheter som statsborgere er aktivister tilhørende sjia-minoriteten. Wahhabi-lærde forfekter streng monoteisme (*tawhid*), og omtaler gjerne sjia-islam som polyteisme (*shirk*). De geistlige er videre kritiske til at sjia-muslimer ikke anerkjenner Profetens tre første etterfølgere, og stempler derfor sjia-muslimene som fornektere (*rawafid*). Minoriteten blir ansett som avvikende eller frafalne muslimer, og en «femte kolonne» som fraterniserer med rivalen Iran.¹⁴ Dette gir seg utslag i økonomisk marginalisering av sjia-muslimene, som i all hovedsak bor i den oljerike østlige provinsen. De diskrimineres på arbeidsmarkedet, ekskluderes fra stillinger innenfor diplomatiet og statsbyråkratiet, og hindres i å oppnå høyere stillinger i næringslivet.¹⁵

Som følge av marginaliseringen har sjia-aktivister over lengre tid debattert manglende rettigheter – også før den arabiske våren. I kjølvannet av den arabiske våren krever stadig flere sjia-muslimer fullverdig statsborgerskap (*muwatana*). Temaet for debattene er anti-sekterisme og behovet for å inkludere sjia-muslimene i det saudiske samfunnet. SaudiShia, en sjia-muslimsk organisasjon som arbeider for minoritetens rettigheter, twitret følgende 24. april 2013: «Reelt statsborgerskap er moralsk og mentalt å akseptere ulike mennesker som tilhørende én nasjon og som deler samme skjebne.»¹⁶

Hassan al-Saffar, en av Saudi-Arabias mest prominente sjia-geistlige, står i bresjen for krav om rettigheter. Han er tilknyttet en pragmatisk og dialogorientert strømning kalt Reformistene (*Islahiyyin*). På sin egen nettside understreker han behovet for en valgt na-

Sjia-muslimer demonstrerer i Qatif.

sjonalforsamling: «Saudi-Arabias befolkning ser frem til å kunne velge deres representanter til en nasjonal folkeforsamling som reflekterer folkets vilje. Et valgt parlament vil bidra til å løse landets problemer.»¹⁷ Tawfiq al-Sayf, en velrenommert sosiolog, er en annen ledende forkjemper for sjia-minoritetens rettigheter. Han knytter tydelig krav om rettigheter til konseptet om statsborgerskap. I et innlegg på rasid.com, en moderat nettside drevet av saudiske sjia-muslimer, argumenterer han for en ny kontrakt mellom hersker og borger: «Den sosiale kontrakten bør ta utgangspunkt i et gjensidig forhold mellom hersker og borger, hvor begge parter plikter og rettigheter ligger til grunn.»¹⁸

Sjiaenes krav om like rettigheter støttes i visse tilfeller av ikke-sjia-muslimske aktivister. Khalid al-Dakhil, en anerkjent liberal

akademiker og spaltist, påpeker at sjia-muslimene har krav på rettigheter – i likhet med resten av det saudiske samfunnet: «Sjiaene i Saudi-Arabia er borgere som alle andre saudiere, og må bli behandlet deretter.»¹⁹

Kvinner

En annen gruppe som krever rettigheter er kvinner. Kvinners deltakelse, både i det offentlige og i det private, er svært begrenset i Saudi-Arabia. De er avhengig av tillatelse fra en mannlig slektning (*mahram*) for å studere, arbeide, reise og gifte seg. Inntil nylig var de ekskludert fra deltakelse i Det konsultative rådet og de hadde heller ikke stemmerett i lokale valg – noe som ble opphevet gjennom kongelig dekret i september 2011. The Global Gender Gap Report 2012 plasserer Saudi-Arabia på 132. plass av totalt 135 rangerte land, og

påpeker særlig marginaliseringen av saudiske kvinner på det politiske og økonomiske plan.²⁰ Marginaliseringen av kvinner er et resultat av en kombinasjon av stammetradisjoner, generell konservatisme og wahhabi-lære. Kvinners stilling er preget av at landet er en islamsk stat, og av de lærdes innflytelse i den sosiale sfæren. Kongehuset har tradisjonelt begrenset kvinners rettigheter for å underbygge regimets islamske karakter – og slik sikre legitimitet fra islamske krefter. I løpet av 2000-tallet har denne trenden til dels snudd, og mange betrakter kong Abdallah som en forsiktig forkjemper for kvinnerettigheter.²¹ Det religiøse etablissementet fungerer i denne sammenhengen som en bremsekloss, da de geistlige mener kvinnerettigheter vil svekke islams stilling i det saudiske samfunnet. Denne holdningen kom blant annet til syne da en gruppe religiøst lærde gikk til det uvanlige skritt å protestere offentlig mot kong Abdallahs avgjørelse om å tillate kvinner i Det konsultative rådet.²²

I forbindelse med den arabiske våren har saudiske kvinner organisert seg, og krevd slutt på diskrimineringen. Våren 2011 brøt en gruppe kvinner forbudet mot kvinner bak rattet, og publiserte videoer av kjøreaksjonen i sosiale medier. Kvinnene postet innlegg på Facebook, skrev meldinger på Twitter og lastet opp videoer på YouTube. Aksjonen vakte stor oppmerksomhet, og kvinnene tiltrakk seg både støtteerklæringer og vrede. Kvinnene argumenterer for retten til å kjøre bil på bakgrunn av artikkel 8 i *Basic Law* som foreskriver konsultasjon: «Staten diskriminerer på grunnlag av kjønn, slik at menn er gitt rett til fri bevegelse, og selv ungdom og barns kjøring tolereres, mens det for kvinner er strengt forbudt. Dette er urettferdig. Det er heller ikke i samsvar med *Basic Law*, da forbudet ikke er basert på konsultasjon, men på synspunktene

Fra en Facebook-side som støtter saudiske kvinners rett til å kjøre.

til et begrenset antall menn.»²³

Kvinnene jobber aktivt for reform også på et bredere plan. I en film postet på YouTube, under #Right2Dignity – som er en av *hashtagene* kvinnebevegelsen benytter seg av – legges det til grunn at «[s]tatsborgerskap for saudiske kvinner må innebære en formell anerkjennelse fra staten av kvinners fulle statsborgerskap, med de samme sivile, politiske, sosiale og juridiske plikter og rettigheter som er gitt for mannlige borgere.»²⁴

Det argumenteres videre for at det må utarbeides et lovverk som sikrer likhet for loven for kvinner og menn. Samtidig understrekes behovet for en kodifisert familielov, som særlig ivaretar kvinners interesser i skilsmisse og barnefordelingssaker. Kvinneaktivister etterspør også politiske rettigheter og foreslår å “[e]tablere et kvotesystem for å sikre at kvinner er representert på alle nivåer i beslutningsprosesser, offentlig sektor og styre for å heve kvinner til fullverdige statsborgere.”²⁵

Manal al-Sharif ble arrestert for å ha lastet opp en video på YouTube.

Manal al-Sharif, en kjent kvinneaktivist, ble arrestert 22. mai 2011 etter at hun lastet opp en video på YouTube hvor hun kjørte bil. Hun ble tiltalt for «å ødelegge kongedømmets rykte utad» og for «å oppilte den offentlige opinion», men ble benådet av kongen. Al-Sharif argumenterer for at saudiske kvinner må få de samme rettighetene som menn. Hun presiserer at kvinnebevegelsen ikke vil gi seg før de har oppnådd dette målet: «Vi vil ikke akseptere å være ikke-eksisterende og at våre krav ikke lyttes til.»²⁶ Eman al-Nafjan, en annen fremtredende kvinneaktivist, som står bak bloggen Saudiwomen's Weblog, tar til orde for politisk reform. I et innlegg på bloggen krever hun et «konstitusjonelt demokrati, etter norsk modell».²⁷

Liberales

Det er ikke bare «andreklasseborgere» – sjiamuslimere og kvinner – som har mobilisert i forbindelse med den arabiske våren. Bredere

samfunnslag har også omfavnet konseptet om statsborgerskap, og krever rettigheter. Blant de som stiller slike krav er de liberale (*al-libraliyyun*). *Al-libraliyyun* er en bred betegnelse som inkluderer individer og grupper som tar til orde for politisk deltakelse og menneskerettigheter – også for kvinner og minoriteter, samt for å svekke innflytelsen til det religiøse etablissementet. Betegnelsen inkluderer også islamistiske krefter som støtter opp om rettighetsdiskursen.

Muhammad al-Qahtani og Abdullah al-Hamed er blant de mest kjente rettighetsforkjemperne, og blant grunnleggerne av Saudi Civil and Political Rights Association (ACPRA). I et innlegg på ACPRAS nettsider 22. juni 2012, påpekes det at det nåværende forholdet mellom hersker og folk er utdatert: «[i]dag trenger folket en ny sosial kontrakt, en mellom et reformerte saudisk regime og et fritt folk. Dette kan bare gjøres gjennom et konstitusjonelt styresett hvis legitimitet er hentet fra folket. Regjeringen må velges, representere folkets vilje, og holdes ansvarlig overfor denne.»²⁸

I juni 2012 ble al-Qahtani og al-Hamed stilt for retten, tiltalt for blant annet å ha etablert en ulovlig organisasjon, truet den nasjonale enheten og brutt lydighetspakten til kongen. Gjennom hele rettsaken tvitret al-Qahtani om dens forløp, og saken har ført til mye kritikk av myndighetene i sosiale medier. Mange aktivister, intellektuelle og akademikere har også fulgt rettsaken for å demonstrere sin støtte. 9. mars i 2013 ble al-Qahtani dømt til ti års fengsel og al-Hamed til fem år – i tillegg til seks år fra en dom som han tidligere hadde blitt benådet for.

Khalid al-Dakhil, en annen liberal aktivist, slår fast at den arabiske våren har tydeliggjort nødvendigheten av å endre forholdet mellom stat og borger: «Spørsmålet er ikke lenger hvorvidt denne relasjonen skal endres. Nå er

spørsmålet når og hvordan den skal endres.»²⁹ Han mener at regimet må sørge for politisk reform, «da dette vil gi gunstige følger i flere tiår i form av politisk stabilitet, noe som trengs i den turbulente tiden regionen gjennomgår».³⁰ Mange liberale saudiere reagerte meget negativt på økonomiske tildelinger i kjølvannet av den arabiske våren som særlig

Når det gjelder rettighetskravene,
har regimet først og fremst svart ved å tilby
økte sosiale rettigheter.

gagnet det religiøse etablissementet, og flere publiserte sine innvendinger på Twitter. Abdarrahim Allahim, advokat og kjent samfunnsdebattant, tvitret følgende: «En geistlig er bare en borger, akkurat som jeg. Hvorfor er han og hans kollegaer favorisert, når det grunnleggende prinsippet om statsborgerskap burde sikre at han og jeg er likeverdige foran loven?»³¹

Salafister

Mens liberale anerkjenner statsborgerskapskonseptet og ønsker like rettigheter for alle saudiske borgere, tenderer salafister mot en mer eksklusiv tilnærming. Salafister vektlegger gjerne det tradisjonelle islamske beskyttelsessystemet (*dhimma*). I henhold til klassisk islamsk lov blir enhver muslim som oppholder seg i *dar al-islam ipso facto* en muslimsk borger. Kristne og jøder, som tilhører bokens folk (*ahl al-kitab*), vil bli kategorisert som *dhimmi*. En *dhimmi* har ikke tilsvarende rettigheter og plikter som de muslimske borgerne. Samtidig har salafister gjerne en mer transnasjonal tilhørighet, basert på konseptet om den islamske nasjonen (*umma*). Nasjonalstaten

(*wataniyya*) avvises, og i stedet ser man for seg et islamsk kalifat hvor statsborgerskapskonseptet er irrelevant. Kvinners rettigheter skal baseres på *sharia*, noe som innebærer at kvinner ikke har samme rettigheter som menn. Videre tar salafister avstand fra alt som kan minne om helgendyrking, og noen hevder at sjia-muslimer og sufier bedriver polyteisme (*shirk*). Dette gjør at strenge salafister ikke regner dem som muslimer – og følgelig har de ikke krav på like rettigheter.

Det er dog tegn på at salafistenes tradisjonelle innstilling til statsborgerskap er i endring. Flere har tatt til seg ideen om statsborgerskapsrettigheter. Selv om salafistene ikke er liberale – i den forstand at individuelle rettigheter nødvendigvis anerkjennes – går idealet i retning en sivil stat fremfor et utopisk ideal om et kalifat. Flere salafister som ikke er tilknyttet det statlige religiøse etablissementet, som Salman al-Awda, Ayed al-Qarni, Yusuf al-Ahmad og Muhammad al-Ahmari, er aktive i debatter om rettigheter. Samtlige er opptatt av politiske og sivile rettigheter, og ønsker politiske reformer. Salafistene har erobret sosiale medier, og har langt flere følgere på Twitter enn andre reform-aktivister.

I 2012 publiserte Salman al-Awda boken *Spørsmål om revolusjon (asilat al-thawra)*, hvor han tar til ordet for en ny og mer positiv tilnærming til revolusjon – som i henhold til wahhabi-lære har vært forbundet med kaos og fare. Han utfordrer således prinsippet om lydighet til herskeren, og hevder at det finnes en middelvei mellom lydighet og militært opprør – en fredelig revolusjon. Han avviser ideen om et teokrati, og legger til grunn at en islamsk stat bør ta utgangspunkt i et kontraktbasert forhold mellom stat og borgere.³² Ikke overraskende ble boken forbudt, og al-Awda tok i bruk sosiale medier for å dele bokens budskap. I mai 2013

hadde han over 2 800 000 følgere på sin arabiskspråklige twitter-konto, og han appellerer særlig til den yngre generasjon saudiere. Interessant nok tar al-Awda til orde for pluralisme, og advarer mot sekterisk konflikt. 26. februar i år tvitret han følgende: «Nasjonen tilhører alle landets borgere. Det er ikke i noens interesse å marginalisere andre.»³³

Også salafister tilknyttet Partiet for det islamske fellesskapet, som ble ulovlig opprettet i forbindelse med den arabiske våren, krever en ny kontrakt mellom stat og borger basert likeverd. Partiet utstedte 25. juli en erklæring kalt «Det er ingen forskjell mellom hersker og folket i islam». I erklæringen heter det: «Ummaen er enig i at det ikke er forskjell mellom den som styrer og de som styres. De er alle like foran Gud.»³⁴

Regimets svar

Saudiske myndigheter har forsøkt å sensurere politisk sensitive ytringer som kommer frem i sosiale medier, men har innsett at deres forsøk i stor grad er fånyttede som følge av det enorme antallet brukere. Antallet brukere av Twitter, som var blokkert i Saudi-Arabia frem til 2008, har eksplodert. I februar 2013 innrømmet ministeren for media og kultur, Abdalaziz Khoga, at hans departement ikke har kapasitet til å overvåke alt som legges ut på individuelle Twitter-kontoer gitt det enorme volumet av meldinger. Ministeren la til at saudiske nettbrukere måtte «bli mer bevisste», og oppfordret brukerne til å bistå myndighetene i arbeidet med å sensurere uønskete ytringer i sosiale medier samt å øve selvzensur.³⁵

Når det gjelder selve rettighetskravene, har regimet først og fremst svart ved å tilby økte sosiale rettigheter – og derigjennom opprettholde sin del av lydighetspakten. I februar og mars 2011 delte regimet ut en gigantisk velferdspakke. Tiltakene inkluderte blant

annet 60 000 nye stillinger til innenriksdepartementet, bygging av 500 000 nye hus, samt en økning av minstelønnen i offentlig sektor. Det religiøse etablissementet ble også tildelt en betydelig sum av gavepakken, noe mange oppfattet som en takk fra regimet for at de geistlige understreket nødvendigheten av lydighet til kongen tidlig i 2011. Regimets svar overrasket ingen, og ligner på kongehusets håndtering av tidligere protestbølger. Imidlertid er det interessant å notere at regimet har endret sin retorikk i omtale av sosiale rettigheter. Mens velferdsgoder tidligere ble presentert som «gaver fra kongen», blir de nå i statlige medier omtalt som rettigheter borgerne har krav på. Tilsynelatende prøver regimet å tilpasse seg befolkningens oppfatning om at sosiale velferdsgoder er rettigheter de har krav på.³⁶ En annen indikasjon på at myndighetene har endret retorikk i kjølvannet av den arabiske våren er at saudiske ambassader i utlandet ikke lenger har et «kontor for undersåtter» (*qism shuun al-raaia*), men i stedet et «kontor for statsborgere» (*qism shuun al-muwatinin*).³⁷

Når det gjelder befolkningens krav om sivile rettigheter har regimets svar vært todelt, noe som illustreres i forbindelse med ytringsfrihet. Regimet har innskrenket ytringsfriheten gjennom nye lovvedtak,³⁸ samtidig som rommet for kritisk meningsutveksling har økt – mye takket være sosiale medier. Det er færre tabuer, noe som kun reflekteres i praksis – ikke i lov. Myndighetene tillater kritikk til et visst nivå for å gi en illusjon av større frihet, og for at befolkningen skal få lette på trykket. Men det å sette spørsmålsteget ved kongefamiliens legitimitet eller religionens rolle i samfunnet slås hardt ned på, noe Muhammad al-Qahtani og Abdallah al-Hamed fikk erfare.³⁹

Fra den greske antikken til dagens liberale demokratier er politiske rettigheter ansett som

statsborgerskapets kjerne. Retten til å stemme og stille til valg definerer forskjellen på en undersått og en borger. Politiske rettigheter setter borgeren i stand til å direkte påvirke samfunnets utvikling, blant annet ved innflytelse på landets lovgivning.⁴⁰ Al Saud har vedtatt mindre – og til dels symbolske – reformer. Eksempler er kongens beslutning om at kvinner skal få stemme og stille som kandidater i lokalvalg og vedtak om at kvinner skal utnevnes til Det konsultative rådet. Men myndighetene har ikke imøtekommet kravene om mer substansielle politiske reformer. Medlemmer av kongefamilien hevder ofte at de ønsker polisk reform, men at folket ikke er modent nok. Ifølge en prins: «Politiske rettigheter er en god idé i teorien. Men den saudiske befolkningen er ikke klar for slike rettigheter. Man er nødt til å utdanne folket i demokratisk forståelse først, noe som vil ta tiår. Mange av oss i familien ønsker et mer demokratisk styresett – men befolkningen er ikke rede.»⁴¹

Konklusjon

Saudi-Arabias statsborgerskap garanterer sosiale rettigheter i bytte mot borgerens lydighet til kongen, en sosial kontrakt som gir lite rom for sivile og politiske rettigheter. Saudierne utfordrer nå i økende grad denne kontrakten. I løpet av 2000-tallet har det vokst frem en ny bevissthet rundt borgerrettigheter. Den arabiske våren har også inspirert bredere lag av saudierne til å artikulere krav om sivile og politiske rettigheter i kraft av å være borgere. Samtidig gir sosiale medier bredere lag av samfunnet mulighet til å ytre slike krav. Mange saudiere oppfatter regimets materielle gavepakker som en fornærmelse mot deres verdighet som borgere, samt at slike pakker undergraver deres legitime krav om sivile og politiske rettigheter. Fremveksten av den

virtuelle opposisjonen og mobiliseringen for borgerrettigheter utfordrer kongefamiliens tradisjonelle koopteringsstrategi. Utviklingen i Saudi-Arabia de siste årene – og særlig i kjølvannet av den arabiske våren – illustrerer således renteniststatens begrensninger.

Men i Saudi-Arabia rettes ikke kravene fra én bevegelse, men fra ulike individer og grupper. I motsetning til for eksempel i Egypt og Tunisia, ser en ikke konturene av en nasjonal bevegelse mot herskerhuset. Aktivismen foregår dessuten hovedsakelig *online*. Så lenge saudiere ikke strømmer ut i gatene er påvirkningskraften begrenset, og så lenge opposisjonen forblir splittet langs sekteriske, regionale og ideologiske skillelinjer, er det sannsynlig at herskerhuset vil fortsette å søke å kooptere og undertrykke opposisjonen – snarere enn å innrømme sivile og politiske rettigheter.

• f •

- 1 Marshall, Thomas Humphrey: *Citizenship and Social Class, and Other Essays*. Cambridge: Cambridge University Press, 1950.
- 2 For noen sentrale bidrag til teorien om renteniststaten, se Luciani, Giacomo og Hazem Beblawi: *The Rentier State*. London: Croom Helm, 1987; Crystal, Jill: *Oil and Politics in the Gulf*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995; Chaudhry, Kiren Aziz: *The Price of Wealth: Economics and Institutions in the Middle East*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1997; og Cause III, F. Gregory: *Oil Monarchies: Domestic and Security Challenges in the Arab Gulf States*. New York: Council of Foreign Relations, 1994.
- 3 Howard, Philip N. og Hussein M., Muzammil: *Democracy's fourth wave? Digital Media and the Arab Spring*. New York: Oxford University Press, 2013, s. 3-4.
- 4 Mohammad, Husna: "50 million Tweets and the Winds of Social Change in the Kingdom of Saudi Arabia", i *Arabian Gazette*, Dubai, 8. april 2013.
- 5 "Saudi Arabia will cut off any finger raised against it – Saudi FM", i *Asharq al-Awsat*, London, 10. mars 2011.
- 6 "A Fatwa from the Council of Senior Scholars in the Kingdom of Saudi-Arabia Warning Against Mass Demonstrations", Islamopedia, 3. Oktober 2013, <http://islamopediaonline.org/fatwa/fatwa-council-senior-scholars-kingdom-saudi-arabia-warning-against-mass-demonstrations> (19.10.2013).
- 7 "CIA using Saudi base for air strikes", *Al-Jazeera*, 7. februar 2013, <http://www.aljazeera.com/news/middle-east/2013/02/201326145922846950.html> (19.10.2013).

- 8 "Basic Law of Governance", Umm al-Qura Gazette, nr. 3397, 5. mars 1992, http://www.sagia.gov.sa/Documents/Laws/Basic%20Law%20of%20Governance_En.pdf (19.10.2013).
- 9 Altorki, Soraya: "The Concept and Practice of Citizenship in Saudi Arabia", i Suad, Joseph (red.): *Gender and Citizenship in the Middle East*. Syracuse: Syracuse University Press, 2000, s. 223.
- 10 Okruhlik, Gwen: "The Irony of Islah (reform)", i The Washington Quarterly, vol. 28, nr. 4, 2005, s. 154.
- 11 al-Fahad, Abdulaziz H.: "Ornamental Constitutionalism: The Saudi Basic Law of Governance", i The Yale Journal of International Law, vol. 30, 2005, s. 387.
- 12 Fandy, Mamoun: *Saudi Arabia and the Politics of Dissent*. New York: St. Martin's Press, 1999, s. 30-31; og Stenslie, Stig: «Elite Integration and Stability in The House of Saud». Doktorgradsavhandling ved Institutt for statsvitenskap, Universitetet i Oslo, 2009, s. 81-82.
- 13 "Partiet for det islamske fellesskapet": Facebook, 20. mai 2013, <https://www.facebook.com/islamiccommaparty> (19.10.2013).
- 14 Delong-Bas, Natana J.: *Wahhabi Islam: From Revival and Reform to Global Jihad*. New York: Oxford University Press, 2004, s. 64.
- 15 Meijer, Roel og Paul Aarts (red): "Saudi Arabia between Conservatism, Accommodation and Reform", Netherlands Institute of International Relations "Clingendael", januar 2012, http://www.clingendael.nl/sites/default/files/20120000_research_report_rmeijer.pdf (19.10.2013).
- 16 SaudiShia: Twitter, 24. april 2013, <https://twitter.com/SaudiShia/status/327007879913684993/> (19.10.2013).
- 17 Hassan al-Saffar: 24. november 2012, www.saffar.org/?act=art&id=3094 (19.10.2013).
- 18 Tawfiq al-Sayf: 2. mars 2012, <https://www.rasid.com/?act=art&id=48359> (19.10.2013).
- 19 al-Omran, Ahmed: "Khaled Al-Dakhil Assistant Professor of Sociology", 6. februar 2007, <http://saudijeans.org/2007/02/06/khaled-al-dakhil-assistant-professor-of-sociology/> (19.10.2013).
- 20 "The Global Gender Gap Report 2012", World Economic Forum, http://www3.weforum.org/docs/WEF_GenderGap_Report_2012.pdf (19.10.2013), s. 304-305.
- 21 Intervju med saudiske kvinneaktivister, mai 2009/høst 2011.
- 22 "Saudi clerics protests against appointing women to advisory body", Reuters, 15. januar 2013, <http://www.reuters.com/article/2013/01/15/us-saudi-clerics-women-idUSBRE9oEoOO20130115> (19.10.2013).
- 23 al-Nafjan, Eman: "Right-to-Dignity's Statement on Lifting the Ban on Women Driving", 31. august 2013, <http://saudiwoman.me/2012/08/31/right-to-dignitys-statement-on-lifting-the-ban-on-women-driving/#comments> (19.10.2013).
- 24 "Citizenship for Saudi Women", YouTube, 7. mars 2011, <http://www.youtube.com/watch?v=TkXTqXnCHc> (19.10.2013).
- 25 Ibid.
- 26 Gulf States Newsletter, 27. mai 2011, s. 4.
- 27 al-Nafjan, Eman: "Karen-Elliott House's on Saudi Arabia", 12. januar 2013, <http://saudiwoman.me/2013/01/12/karen-elliott-houses-on-saudi-arabia/> (19.10.2013).
- 28 "ACPRA Calls Upon Saudi Citizens to Demand Allegiance Conditions", 22. juni 2012, http://acprahr.org/news_view_178.html (19.10.2013).
- 29 al-Dakhil, Khalid: "What Awaits the Kingdom After the 'Arab Spring'?", 24. desember 2012, http://www.grc.net/index.php?frm_module=contents&frm_action=detail_book&frm_type_id=&op_lang=en&override=Articles+%3E+What+Awaits+the+Kingdom+After+the+%E2%80%98Arab+Spring%E2%80%99%3F&sec=Contents&frm_title=&book_id=79840 (19.10.2013).
- 30 Ibid.
- 31 Allahim, Abdulrahim: Twitter, 19. mars 2011, <http://twitter.com/#!/allahim/status/49150972974473216> (19.10.2013).
- 32 al-Awda, Salman: Questions of Revolution (Asilat al-Thawra), <http://media.islamtoday.net/real/asela-thwra/asela-thwra.pdf> (19.10.2013).
- 33 al-Awda, Salman: Twitter, 26. februar 2013, https://twitter.com/Salman_Al_Odah/status/306358652216938496 (19.10.2013).
- 34 "Partiet for den islamske umma": Facebook, 25. juli 2011, <https://www.facebook.com/islamiccommaparty> (19.10.2013).
- 35 "Twitter beyond ministry control, says Khoja", Saudi Gazette, 15. februar 2013, <http://www.saudigazette.com.sa/index.cfm?method=home.regcon&contentid=20130215153331> (19.10.2013).
- 36 Intervju med saudisk forsker, 3. mai 2013.
- 37 Intervju med saudisk blogger, 23. mai 2013.
- 38 Gulf States Newsletter, 17. januar 2011, s. 18; og "World Report 2012: Saudi Arabia", Human Rights Watch, 2012, <http://www.hrw.org/world-report-2012/world-report-2012-saudi-arabia> (19.10.2013).
- 39 Intervju med saudisk forsker, 7. mai 2013.
- 40 Marshall, Thomas Humphrey: "Reflections on power", i Marshall, T.H.: *The Right to Welfare and Other Essays*. New York, Free Press, 1981, s. 144.
- 41 Intervju med saudisk prins, 12. mai 2013.